

KLASICIZMUS A OSVIETENSTVO V SLOVENSKEJ LITERATÚRE

- A) Definícia osvietenstva a klasicizmu, myšlienka slovanskej vzájomnosti – charakterizujte idey osvietenstva ako podnet k narúšaniu vtedajších spoločenských vzťahov, rozvoja národného cítania v našej literatúre
- B) Tvorba Ján Kollár – Slávy dcéra, Ján Hollý – Svatopluk – objasnite ideu slovanstva v ich tvorbe
- C) Rečnícky štýl, rytmický rozdiel medzi slovenčinou a češtinou

A) OSVIETENSTVO: myšlienkový prúd, jeho filozofickým základom sa stal racionalizmus, ktorý uprednostňoval hodnotu ľudského rozumu, myslenia, vedy skúsenosti a výskumu – humanizmus nadväzuje na humanistické snahy. Osvietenstvo žiada oslabenie feudalizmu, podporuje slobodu jednotlivca, rozvoj remeselnej a priemyselnej výroby, čo vyvolalo potrebu vzdelania pre široké vrstvy spoločnosti. V tomto období nastal v Uhorsku rozvoj priemyslu, obchodu a vzdelania.

A) OSVIETENSTVO NA SLOVENSKU: reformy Márie Terézie nezmenili podstatne spôsob života v Rakúskej monarchii. Slovenskí osvietenci však nadšene podporili reformy jej syna Jozefa II., ktorý na svojich cestách po Európe videl jasne hospodársku a vzdelanostnú zaostalosť svojich zemí. Jozefínske reformy: tolerančný patent, zrušenie nevoľníctva, zrušenie žobravých mníšskych reholí, obmedzenie sviatkov, propagoval uvoľnenie cenzúry, žiadal národné jazyky. Je to obdobie národného obrodzenia. Znamená to úsilie o pozdvihnutie slovenského národa a najmä kodifikáciu spisovného slovenského jazyka (súvisí to s Jozefínskymi reformami, lebo na čele národného obrodzenia boli prevažne kňazi). Vyjadrovalo názory nastupujúceho kapitalizmu: právo jednotlivca na nezávislosť myslenia a na slobodu presvedčenia. Osvietenci postavili proti viere rozum, proti dogmám a poverám zmyslovú skúsenosť a poznanie, pričom kládli dôraz na vzdelanie. Osvietenstvo na SVK malo ľudový ráz – inteligencia pochádzala z ľudu. Prekvitala osvetová činnosť, vznikajú učené spoločnosti – Slovenské učené tovarišstvo, vychádzala periodická tlač – Prešporské noviny, Týždenník, Literárny Almanach, Zora.

Počas panovania **Márie Terézie** a jej syna **Jozefa II.** vznikli aj na SVK podmienky na šírenie týchto zámerov osvietenstva:

a) rozširovanie osvety a vzdelania medzi ľudom: *Juraj Fándly – Pilní domajši i polní hospodár* (z roľníckeho života), *O úhoroch aj včelách*, *Slovenskí včelár*, *Zel'inkár*, podporoval Bernolákov spisovný jazyk

b) pestovanie národného jazyka: *Anton Bernolák* kodifikačnými príručkami *Jazykovednokritická rozprava o slovenských písmenách* a *Slovenskou gramatikou* uzákonil prvý spisovný jazyk Slovákov na základe západoslovenského nárečia (1787), tento jazyk prijali len katolícki vzdelanci, ďalšie dielo *Slovár Slovenskí-Česko-Laťinsko-Ňemecko-Uherskí*

c) pestovanie domácej literatúry: *Jozef Ignác Bajza* je autorom prvého slovenského románu *René mládenca príhody a skúsenosti*, zbierky *Slovenské dvojnásobné epigramata*

d) zakladanie vedeckých a osvetových spolkov: 1792 – *Slovenské učené tovarišstvo v Trnave* (s pobočkami po celom Slovensku) – spolok katolíkov, na čele A. Bernolák, J. Fándly. **Ciele:** šírenie nového spisovného jazyka, vydávanie kníh, rozvoj kultúry, vzdelávanie obyčajných ľudí (sociálne, duchovne, kultúrne)

e) podpora reforiem feudalizmu: *Jozef Ignác Bajza* podporil zrušenie nevoľníctva, zlepšenie postavenia sedliakov, obmedzenie práv zemanov, podporil zákaz žobravého mníšstva, kritiku kšeftovania s falošnými relikviami... v diele *René mládenca príhody a skúsenosti*. *Juraj Fándly* podporil zrušenie žobravého mníšstva v diele *Dívěrná zmluva medzi mníchom a diáblom*

A) KLASICIZMUS: napodobňuje formy antického umenia, riadil sa podľa prísnych estetických pravidiel a noriem. Vzorom k usporiadaniu malo byť antické umenie, literatúra bola rozdelená na vysokú a nízku. Prísne sa oddeľovala komika a tragičnosť. **Žánre:** vysoké (óda, epos, tragédia), nízke (bájka, satira, komédia). Úsilie o pevný poriadok dalo umeniu pevné predpisy, všetko malo zodpovedať princípom podľa akých boli rovnako, geometricky striktné stromy v sadoch. Vychádza z filozofie racionalizmu, osvietenectva a ideálov feudálneho absolutizmu. Uprednostňoval rozum pred citom, štátny záujem pred osobným, povinnosť pred láskou. Je vzorový, zdôrazňuje úlohu rozumu pri poznaní sveta. **Základné znaky:** racionalizmus, dobro, krása, pravda, konflikt morálky. Klasicizmus ako taký, je smer, ktorý v reakcii na baroko zdôrazňuje jednoduchosť, strohosť, stálosť. Rovnako ako renesancia sa vracia k antickým ideálom. Študuje prírodu a človeka, no vždy však zdôrazňuje čo je na človeku a prírode nemenné – stále. Požadoval rozumový poriadok, krásu videl v pravde a pravdu v zobrazení „podľa prírody“. Chápanie „rozumu“ a „prírody“ bolo však abstraktné a často sa prispôbovalo potrebám dvorskej spoločnosti. Klasická dráma dodržiavala 3 jednotky: času (celý príbeh za 24 h), miesta (na 1 mieste) a deja (bez odbočiek). Klasicizmus je umelecký smer, ktorý sa v európskych literatúrach a umení uplatňoval v 17. a 18. stor. Vznikol vo FRA za Ľudovíta XIV. Orientovali sa na filozofiu Reného Descarta „Myslím, teda som“ a na pravidlá tvorby zveršované od Nicolasa Boileau-a: L'art poetique.

A) IDEA SLOVANSKEJ VZÁJOMNOSTI: bola vedúcou myšlienkou v období osvietenstva na Slovensku. Mala na našom území čeliť sile maďarizácie a cenzúre a byť oporou národa. Buditel'ská činnosť bola neúčinná, maďarizácia a národný útlak pokračovali. Ján Kollár sa preto spisom *O literárni vzájemnosti mezi kmeny a nářečmi slávskými* snažil vytvoriť užšie kultúrne vzťahy medzi jednotlivými kmeňmi Slovanov. Malo to zabezpečiť zakladaním katedier slovanskej reči a literatúry, výmenou kníh a znalosťou slovanských jazykov (ruský, poľský, československý, srbochorvátsky).

Do popredia vystupujú dve úsilia:

- 1) snaha o uzákonenie slovenčiny za spisovný jazyk Slovákov. Pre katolíkov ju úspešne uskutočňoval Anton Bernolák.
- 2) starostlivosť o povznesenie slovenského ľudu vydávaním ľudovo-výchovných diel a časopisov.

Uzákonenie – kodifikácia spisovnej slovenčiny **Antonom Bernolákom** roku **1787** – na základe **západoslovenského nárečia**, na základe reči vzdelancov z Trnavskej univerzity. Kodifikačným dielom bola **Jazykovedno-kritická rozprava o slovenských písmenách**. Do roku 1780 totiž neexistoval jednotný a národný jazyk. Ako literárne jazyky sa používali slovakizovaná čeština (používali ju katolíci) a biblická čeština (evanjelici). Ako úradný jazyk sa používali latinčina, nemčina a maďarčina. K zmene dochádza po roku 1780 po korunovácii cisára Jozefa 2.

4 ETAPY SLOVENSKEHO NÁRODNÉHO OBRODENIA: obdobie, v ktorom boli položené základy spisovného slovenského jazyka, národnej literatúry a štátnosti.

1. etapa 1780 - 1820: cieľ: prebudenie národného procesu a vytvorenie spisovného jazyka. Výsledok: 1. kodifikácia jazyka spisovná slovenčina.

2. etapa 1820 - 1835: cieľ: zjednotenie katolíkov a evanjelikov a vytvorenie národnej literatúry v novom jazyku. Výsledok: vytvorenie spolku – reči a literatúry slovenskej. V spolku sa spojili katolíci a evanjelici boli vydané diela Kollára a Hollého.

3. etapa 1835 - 1843: cieľ: vytvorenie nového jazyka prijateľného pre katolíkov aj evanjelikov. Výsledok: 1843 kodifikoval Ľudovít Štúr nový spisovný jazyk na fare v Hlbokom podľa Slovenskej gramatiky.

4. etapa 1843 - 1848: cieľ: aby ostatné európske národy uznali Slovensko. Výsledok: po neúspešnej revolúcii v roku 1848 bol Štúr a jeho prívrženci buď uväznení alebo daní pod policajný dozor.

B) JÁN HOLLÝ: narodil sa v Borskom Mikuláši, štúdium na gymnáziu v Skalici, potom teológiu v Trnave – katolícky kňaz. Skúšal bernolákovčinu v praktickej básnickej tvorbe. Veľmi ho obdivovali štúrovci. Hollého tvorbu možno charakterizovať epitaform na náhrobnom kameni „*Prospevoval veľké a žalostné som dni Slovákov*“. Oblasťou jeho tvorby je idylická poézia, menšie epické básnické skladby *Selanky* a tiež historické eposy – hrdinské spevy z dejín VM ríše:

- **Cirillo-Metodiada:** epos, príchod Cyrila a Metoda na VM, ich život a účinkovanie
- **Sláv:** boje Tatrancov = Slovákov s lúpeživými Čudmi. Čudi vyhrali vďaka Slávovi)

SVATOPLUK: bohatiersky epos, „*vít'azská básneň v dvanásti spevoch*“. Podklad tvoria hist. fakty z 9. stor. Epos je pevne spojený s hlavnými myšlienkovými prúdmi slovenského národného obrodzenia, je v ňom básnicky vyjadrený obrodenský náhľad na charakter starých Slovanov. Skladá sa z 12 spevov, v ktorých opisuje postupnú Svätoplukovu cestu k víťazstvu. Svätopluk upadol do nemeckého žalára, prosí Boha o vyslobodenie, vyslyší ho, nemecký kráľ Karolman mu dáva svoju dcéru za manželku, opis krajiny, ktorá sa chystá na boj. Svätopluk spáli modlu pohanského boha Černoboga, o čom sa Černobog dozvie, ten navádza ľudí uctievať ho, ale ľud poučený Konštantínom a Metodom ho vyženú, vypovie pomstu Svätoplukovi, berie si podobu Rastislava, Karolman dáva výzbroj Svätoplukovi, ktorý sa blíži k Devínu, prejde na stranu Slovanov a založí novú mocnú ríšu. Vlastnosti Slovákov: mierumilovní, spravodliví, radšej padnú ako byť otrokmi, pracovití, udatní.

Základné znaky eposu:

1. zobrazenie udalostí z dejín národa
2. historické mená
3. veľké množstvo postáv
4. zásah bohov do deja
5. autor sa stavia k deju nestranne
6. je napísaný časomierou (pravidelný hexameter – 6 stôp)
7. členenie antického eposu : a) propozícia - krátke naznačenie deja
b) invokácia - vzývanie múz (vzýva Umku - bohyňu múz)
8. dedikácia - venovanie diela (Jurajovi Palkovičovi)
9. in medias res (uprostred udalosti) - priamo vstupuje do deja bez úvodných pasáží

Epos má 12 spevov

1. spev: Svätopluk upadol do nemeckého žalára, prosí Boha o vyslobodenie, ten ho vyslyší, Karolman – nemecký kráľ mu dáva svoju dcéru za manželku

2. spev: opis krajiny, ktorá sa chystá na boj

3. spev: Černobog - pohanský boh sa dopočuje, že Svätopluk dal spáliť jeho modlu, Černobog navádza ľudí, aby uctievali jeho, tí však už poučení Konštantínom a Metodom ho vyhánajú, Černobog tak vypovie Svätoplukovi pomstu a intriguje u Karolmana

4. – 5. spev: Černobog sa dozvie, že Karolman chce dopomôcť Svätoplukovi ku kráľovskému trónu Slovanov, a tak si zaistiť vplyv na túto ríšu. Černobog rozdúchava nenávisť voči Svätoplukovi a berie na seba podobu Rastislava

7. spev: sa dej začína dramatizovať. Karolman dáva Svätoplukovi svoju výzbroj a Svätopluk na čele vojska sa blíži k Devínu, prejde na stranu Slovanov a založí „*zmužilých veľké kráľovstvo Slovákov*“

B) JÁN KOLLÁR – SLÁVY DCERA: narodil sa v Mošovciach pri MT, štúdium na Gymnáziu v Kremnici, vyššie bohoslovecké a filozofické štúdiá na univerzite v Jene, 30 rokov pôsobil ako kňaz v Budapešti, na sklonku života – univerzitný profesor vo Viedni, pochovaný je v Prahe. Slovánske vedomie sa u neho naplno rozvinulo v cudzom prostredí v Jene, stredisko nemeckej mládeže, pozoroval ich silné vlastenecké nálady ale i nemecké povýšenectvo a podceňovanie iných národov (najmä slovanských), výstrahou mu bol aj osud zaniknutých slovanských národov na území Nemecka, najmä Lužických Srbov. Počas štúdia sa zoznámil s dcérou evanjelického pastora Frederikou Schmidtovou, matka jej bránila aby sa vydala do Uhorska, až po 16 rokoch čakania si ju mohol vziať a odísť do Pešti, Frederika bola hlavnou inšpiráciou jeho diela *Básne Jána Kollára* - vlastenecké ale aj ľúbostné verše, zdôrazňuje tu myšlienku spravodlivosti a národnej slobody.

SLÁVY DCERA: vrcholová básn. skladba, úplné je jej 2. vydanie. Skladá sa z: **Predspěv + 5 spevov**. Z obsahovej stránky je to žalospev nad slovanskou minulosťou, v ktorej zvíťazilo násilie nad spravodlivosťou. Pripomína dielo od G.G. Byrona (Childe Haroldova púť) a od Danteho (Božská komédia).

Predspěv: najsilnejšie miesto celej skladby, napísaný s elegickým distichon (časomerný verš, v ktorom vzniká rytmus striedaním prízvučných a neprízvučných slabík, ide o dvojveršie zložené z daktylského hexametra a pentametra s neúplnou 3. a 6. stopou v 2. verši) „*Aj zde leží zem ta před okem mým slzy ronícím – Někdy kolébka nyní národu mého rakev*“

- 1) **Saale** (spomienky na krásne chvíle lásky v Jene, rozlúčka s Mínou (jeho láska Frederika Schmidtová))
- 2) **Labe (Rén + Vltava)** a 3) **Dunaj** (obe putovanie po slovanských krajoch, historické reflexie a úvahy, spomienky na dávnu minulosť Slovanov porovnáva s prítomnosťou)
- 4) **Léthé** (=Slovanské nebo, tam sa ocitne s Mínou a stretáva slovanských dejateľov, tento spev vyznieva ako ich oslava)
- 5) **Acheron** (= Slovánske peklo, zatracuje doň všetkých nežičlivcov Slovanov)

Hlavné myšlienky:

- a) autorov žiaľ nad utrpením národa
 - b) obraz ťažkého života Slovanov
 - c) vízia lepšej budúcnosti
 - d) ruský národ ako záchrana pre Slovanov
- žiali nad osudom ponemčených Slovanov
 - odhaľuje hlavného nepriateľa - Germáni - hlavní zotročovatelia
 - myšlienka slobody a rovnoprávnosti Slovanov
 - jeho láska k Míne nie je len láska k žene -túžba po žene Míne rozozvučí city k národu

Předzpěv: je klasicistický útvar napísaný časomerným veršom. Dvojveršia sa skladajú z hexametra (6 stôp) a pentametra (5 stôp), teda vytvárajú elegický distichon využívaný v žalospevoch. Autor žiali nad zemou Lužických Srbov, ktorí boli už v 19. storočí takmer ponemčení. Ich zem bola: *...někdy kolébka, nyní národu mého rakev*. Obáva sa takého osudu na Slovensku, a preto vyzýva, aby sa privinili k dubisku (Rusku), ktoré siahli iným národom na slobodu. Kto iného vezme do otroctva, sám je otrokom. Mína - ideál slovanskej devy, vybájená dcéra bohyne Slávy - mala byť prostriedkom na odčinenie krívd Slovanov

I. spev: Sála - ľúbostné sonety, úvahy o láske - opisuje svoju milú, vyznáva sa z lásky k Míne, pri rozlúčke sľubuje vernosť - v noci prichádzajú dvaja duchovia - jeden s mečom, druhý so šípom a žiadajú rozhodnutie medzi vlasťou a Mínou. Rozdelí svoje srdce na polovice: „*jednu vlasti půlku, druhou Míne*“.

II. spev: Labe, Rén, Vltava - hovorí o osude ponemčených Slovanov - lužických Srbov - národné utrpenie spája so smútkom s rozchodu s Mínou, veľký význam prikladá vlastenectvu, vyzýva k aktivite, svornosti, pracovitosti - východiská zo zlej situácie - zamýšľa sa nad budúcnosťou Slovanov - spomína slávne osobnosti, ktoré sa pričínili o kultúrny rozvoj (Ján Hus) - Mína sa mu mení na vidinu a túži stretnúť sa s ňou po smrti

III. spev: Dunaj - ocitá sa v rodnom kraji, v **zemi medzi Tatrami a Dunajom** - bez Míny je jeho život pustý, lúči sa so svetom, životom a Mínou - motív: ukončenie mladosti, rodný kraj

IV. spev: Léthe - opis slovanského neba, oslávené duše sú zbavené všetkých starostí - básnici, hudobníci, sedliaci, maliari, pastieri - oslávil význam predstaviteľov Slovanstva (všetci sa radujú a pijú kvas)

V. spev: Acheron - obraz pekla, nárek, dym, nepriatelia Slovanov a ponemčení Slováci - obraz očistca, očisťujú sa previnilci, vystríha slovenské ženy pred peklo (Léthe – z gr. mytológie, rieka, kde nachádzali zabudnutie, Acheron – z gr. rieka Vzdychov, pretekala podsvetím.)

Slovenskí klasicisti

Pavol Jozef Šafárik: literárny vedec a historik. Vo svojom diele *Slovanské starožitnosti* objasnil dejiny Slovanov do 10.stor. V diele *Dejiny slovanskej reči a literatúry* podal prehľad o jednotlivých literatúrach slovanských národov a upozornil Európu, že Slovania ako jedni z prvých mali svoju vzdelanosť v ranofeudálnom období

Ján Chalupka: bližšie k osvietenstvu než ku klasicizmu, písal nižší žánr – komédiu a prózu , napr. *Kocúrko*, *Bendeguz*

Jonáš Záborský: súčasník štúrovcov, časťou svojej tvorby patrí do klasicistickej lit. *Žehry*, *Bájk*, *Vstúpenie Krista do pekiel*

VÝZNAM J. KOLLÁRA A J. HOLLÉHO:

- obaja si zvolili veľké historické činy, ktoré dokonale spracovali na základe pravidiel klasicizmu
- v dielach obidvoch zaznieva túžba po slobode

Kollár - idea Všeslovanskej vzájomnosti, kritika odnárodňovania, v popredí je lyrika, hlavnou postavou je žena

Hollý - nekritizuje, nepropaguje ideu Všeslovanskej vzájomnosti, idea slovenského národa, vyzdvihuje tradíciu VM, vplyv Cyrila a Metoda, epika, epický štýl, žiadna ženská postava

C) ROZDIELY MEDZI SJ A ČJ:

- osobitné hlásky a písmená - ř, ou, ů, ě
zmena - ä ==> ě, a

- ia ==> á, í

- ie ==> é, í

- iu ==> í

- ô ==> ů, o

- ě ==> l

- ř ==> r

- dz, dž ==> z

- aj ==> ej

- k ==> c/č (ruce, matčin)

- h ==> z (mnozí)

- ch ==> š (macešín)

- neplatí rytmické krátenie

- voľnejšie spodobovanie (niekedy dvojité výslovnosť)

- častejšie sú dvojtvary: mužovi, muži, bratrovi, bratru

- prídavné mená majú aj menný tvar v prísudku : jsem zdrav, je nemocen

- v súvetiach sú niektoré odlišné spájacie výrazy: jenž, neboť, aniž, zda, at-nebo, jelikož, jestli, nýbrž, -li

- slovesá majú veľa dvojtvarov: bydlet/bydlit, leje/liji

- v češtine sa bežne používa vokatív 5.pád : pane učiteli, Evo

Prakticky s ukážkou: preštylizuj ukážku na reč. útvar

„ Nuže, pokud srdce mladé bije

hled'me štěstí vlasti laskavé!

bdící probuzuje dřímavé,

teplí chladně, živí vše, co hnije:

věrní zradné pošlapejte zmije

štědrí haňte oči selhavé

pilní zbř tu, která krvavé

mozole jí a pot bratru pije. “

Správna odpoveď

„ Vážená maturitná komisia.

Chcela by som Vás upozorniť na odkaz našich národných hrdinov z obdobia klasicizmu, konkrétne Jána Kollára , ktorý nás vo svojej básnickej skladbe Slávy dcera žiada, aby sme boli vlastenci, aby sme sa nehanbili za svoj slovenský pôvod. Máme mať na mysli, predovšetkým prospech vlasti, mali by sme odhaľovať jej nepriateľov...Len ten je skutočný vlastenec, kto má vo svojom srdci celý národ.“

C) REČNÍCKY ŠTÝL:

- je jeden z najstarších, používal sa už v antike
- je blízky k hovorovému, ale aj náučnému a publicistickému štýlu
- základnou charakteristikou je ústnosť
- kompozícia: stručný úvod, jadro a dlhší záver
- žánre rečníckeho štýlu:
 - a) persuzívne: politická reč, súdna reč, kázeň
 - b) náučné: prednáška, referát, diskusný príspevok
 - c) príležitostné: slávnostná reč, príhovor, prejav